

ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΩΡΙΓΕΝΗ

Ι. Ὁ Υἱὸς εἶναι *κατ' εἰκόνα* τοῦ Πατρὸς γιὰ τὸν Ὡριγένη¹. Ὡς δύναμη δημιουργίας, ὁ Υἱὸς ἀποτελεῖ τὴ Σοφία, ἐνῶ ὡς δύναμη διάθεσης στὰ λογικὰ τῆς ζωῆς, ποὺ ἔχει ἤδη συλληφθεῖ στὸν Υἱὸ ὡς Σοφία, ὁ Υἱὸς συνιστᾷ τὸ Λόγο². Καθ' αὐτὸ ἀρχὴ ὁ Υἱὸς εἶναι μόνο ὡς Σοφία, ἐνῶ ὡς Λόγος δὲν εἶναι παρὰ ἀρχὴ τῶν λογικῶν³. Ὁ Λόγος εἶναι πηγὴ τῶν λογικῶν, ὅπως ὁ Πατὴρ εἶναι πηγὴ τοῦ Λόγου⁴. Ἡ ὠριγενικὴ ἀποψη γιὰ τὴν ὄντολογικὴ σχέση ποὺ ὑφίσταται ἀνάμεσα στὸν Πατέρα, τὸν Υἱό/Λόγο καὶ τὰ λογικὰ ἐμφανίζεται καθαρότερα ὅταν ὁ συγγραφέας μας ἐπιχειρεῖ τὴν ἐρμηνεία τοῦ βιβλικοῦ ὅρου *κατ' εἰκόνα* στὸ πλαίσιο τῶν συμφραζομένων τῆς *Γένεσης* 1, 26: Ὀντολογικὴ ἀναφορὰ τῶν λογικῶν, ὑποστηρίζει ὁ Ὡριγένης, δὲν εἶναι ὁ Πατὴρ ἀλλὰ ὁ Υἱὸς ὡς Λόγος⁵.

Ἀκολουθώντας τὸ πλατωνικὸ σχῆμα⁶ τῆς «θεϊκῆς ἀθωότητος» καὶ «ισότητος» τῆς ἀρχικῆς δημιουργίας, ποὺ χρεώνει τὶς διαφορὲς ἀνάμεσα στὰ δημιουργήματα στὸν τρόπο ἐνάσκησής τῆς ἐλευθερίας τους γιὰ νὰ ἀφήσει ἀναίτιο τὸ Θεό⁷, ὁ συγγραφέας μας ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Θεὸς-Λόγος παρουσιάζονταν ἀρχικὰ ἐξίσου καὶ ὅμοια πάνω σὲ ὅλα τὰ λογικά, προβάλλοντας ὡς ἐπιχείρημα τὴ θέση ὅτι ἡ φύση τοῦ Θεοῦ δὲ γνωρίζει ποικιλία ἢ διαφοροποίηση⁸. Ἐξαρτᾶ, ἔτσι, τὴ

1. Σχόλ. στὸ *Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγ.*, Α, XXXII (37) 4-5, σ. 278 (Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων): «...κατ' εἰκόνα τοῦ πατρὸς τὴν ἀγαθότητα φαίνεσθαι τοῦ Χριστοῦ...».

2. *Ἐνθ' ἀν.*, Α, XIX (22) 15-17, σ. 263 (Β.Ε.Π.): «κατὰ μὲν τὴν σύστασιν τῆς περὶ τῶν ὅλων θεωρίας καὶ νοημάτων τῆς σοφίας νοουμένης, κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὰ λογικὰ κοινωνίαν τῶν τεθεωρημένων τοῦ λόγου λαμβανομένου».

3. *Ἐνθ' ἀν.*, Α, XIX (22) 4-5, σ. 264 (Β.Ε.Π.): «... μόνον κατὰ τὸ εἶναι σοφία ἀρχὴ ἐστίν, οὐδὲ κατὰ τὸ εἶναι λόγος ἀρχὴ τυγχάνων...».

4. *Ἐνθ' ἀν.*, Β, III, 36-40, σ. 289 (Β.Ε.Π.): «ὡς γὰρ αὐτόθεος καὶ ἀληθινὸς θεὸς ὁ πατὴρ πρὸς εἰκόνα καὶ εἰκόνας τῆς εἰκόνης (διὸ καὶ 'κατ' εἰκόνα' λέγονται εἶναι οἱ ἄνθρωποι, οὐκ 'εἰκόνες') οὕτως ὁ αὐτόλογος πρὸς τὸν ἐν ἐκάστῳ λόγον. ἀμφότερα γὰρ πηγῆς ἔχει χώραν, ὁ μὲν πατὴρ θεότητος, ὁ δὲ υἱὸς λόγου».

5. *Ἐνθ' ἀν.*, Α, XVII (19) 21-25, σ. 262 (Β. Ε.Π.): «εἰ γὰρ οἱ ἄνθρωποι 'κατ' εἰκόνα', ἡ εἰκὼν δὲ κατὰ τὸν πατέρα, τὸ μὲν καθ' ὃ τοῦ χριστοῦ ὁ πατὴρ ἀρχὴ, τὸ δὲ καθ' ὃ τῶν ἀνθρώπων ὁ χριστός, γενομένων οὐ κατὰ τὸ οὐ ἐστὶν εἰκὼν, ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰκόνα· ἀρμόσει δὲ τὸ "Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος" εἰς τὸ αὐτὸ παράδειγμα».

6. *Τίμαιος* 41 d-42 e.

7. U. BIANCHI, *Origen's treatment of the soul and the debate over metempsychosis*, στὸ *Origeniana Quarta*, Wien, 1987, σ. 170 κ.ἑξ.

8. *Περὶ Ἀρχῶν*, II, 9, 6, 188-190, σ. 364 (Sources Chrétiennes): «...aequales creavit omnes ac similes quos creavit, quippe cum nulla ei causa varietatis ac diversitatis existeret».

βελτίωση τῶν λογικῶν ὄχι ἀπὸ μόνη τὴν ἀρχικὴ ὁμοία παρουσία τοῦ Λόγου πάνω σὲ ὅλα τὰ λογικά, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ βαθμὸ οἰκειοποίησης τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς θείας παρουσίας ξέχωρα ἀπὸ τὸ καθένα λογικὸ ὄν, μὲ κοινό, πάντως, στόχο νὰ γίνουν ὅλα ἓνα μαζί της⁹. Πάντως ἡ ἐρμηνεία τοῦ βιβλικοῦ ὅρου *κατ' εἰκόνα* ἀπὸ τὸν Ὡριγένη, ὡς παρουσία τοῦ Θεοῦ-Λόγου πάνω στὰ λογικά¹⁰, τὰ μάτια τῶν ὁποίων πρέπει νὰ βρίσκονται, ὅπως ὁ ἴδιος λέει¹¹, στὸ κεφάλι τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐπιτρέπει μιὰ σημαντικὴ ἐκτροπὴ ἀπὸ τὸ πλατωνικὸ μοντέλο σκέψης: Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πλατωνικὴ παράδοση ποὺ θέλει τὴν ψυχὴ ἀφθαρτὴ, ἀόρατὴ, ἀσώματὴ καὶ ἀθάνατὴ¹², γιὰ τὸν Ὡριγένη μοιάζει οἱ παραπάνω ιδιότητες νὰ ἀφοροῦν τὴν παρουσία τοῦ ἴδιου τοῦ Λόγου πάνω στὴν ψυχὴ παρὰ τὴν ψυχὴ τὴν ἴδια.

Ἐπιμένει ὁ συγγραφέας μας ὅτι ὁ Λόγος πρέπει νὰ διακριθεῖ ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ πάνω στὰ λογικά ὄντα (= λόγος), ἡ γενικὴ, ὅμως, κίνησις τῆς σκέψης τοῦ θέλει ὁ λόγος τῶν λογικῶν ὄντων νὰ εἶναι οὐσιώδης εἰκόνα τοῦ Λόγου, ὅπως ὁ Θεὸς-Λόγος εἶναι οὐσιώδης εἰκόνα τοῦ Πατρὸς¹³. Διακρίνει, πάντως, ξεκάθαρα τὸ Λόγο ἀπὸ τὰ λογικά δημιουργήματα τόσο ἐξαιτίας τῆς φυσικῆς κατωτερότητας τῶν τελευταίων ὅσο καὶ ἐξαιτίας τῆς τρεπτότητάς τους. Ἡ κατωτερότητα τῆς γενητῆς τους φύσης, ὑποστηρίζει, δὲν τοὺς ἐμποδίζει τὴ μετοχὴ στὸ Λόγο, τοὺς κάνει, ὅμως, ἀδύνατὴ τὴ μετοχὴ σὲ ὅλα ὅσα μόνος Αὐτός, ὡς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, μετέχει¹⁴. Ἐξάλλου, ἡ ἐν χρόνῳ ἀρχὴ τῶν λογικῶν δημιουργημάτων ἐξηγεῖ, τουλάχιστον μερικῶς, σύμφωνα μὲ τὸν Ὡριγένη, τὴν τρεπτότητά τους¹⁵. Χρησιμοποιοῦμε τὴν ἔκφραση «τουλάχιστον μερικῶς», διότι ὁ Ὡριγένης δὲν περιορίζεται μόνο στὴν ὄντολογικὴ ἐξήγησις τῆς τρεπτότητας, ἀλλὰ καταφεύγει καὶ στὴν ἴδια τὴ βούλησις τοῦ Θεοῦ προκειμένου νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἰδιομορφία τοῦ αὐτεξουσίου τῶν λογικῶν δημιουργημάτων. Ὁ Θεός, διαβάζουμε στὸ *Περὶ Ἀρχῶν*, ἐμπιστεύθηκε στὴν καλὴ χρῆσις τοῦ αὐτεξουσίου ἐκ μέρους τοῦ λογικοῦ δη-

9. *Περὶ Ἀρχῶν*, II, 9, 2, 41-42, σ. 354 (S. C.): «Voluntarios enim et liberos motus a se conditis mentibus creator indulsit, quo scilicet bonum in eis proprium fieret, cum id voluntate propria servaretur».

10. *Κατὰ Κέλσου*, IV, 85, 21-24, σ. 396 (S.C.): «... ὁ γὰρ βλέπων ἀπ' οὐρανοῦ ἐν δὲ τοῖς λογικοῖς λόγον τὸν κοινὸν ἀνθρώπων πρὸς τὰ θεῖα καὶ ἐπουράνια ὁψεται τάχα δὲ καὶ αὐτὸν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν, διὸ καὶ ὡς εἰκόνα γεγονέναι ὠνόμασται τοῦ θεοῦ».

11. *Διάλ. πρὸς Ἡρακλείδαν*, 20, 20-24, σ. 96 (S. C.): «... ἀλλὰ τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ προειρημένοι οἱ φωτιζόμενοι ὑπὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἐντολῆς, ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ, ἐν Χριστῷ, ἐπεὶ ὡς κεφαλὴ ἀνδρὸς ὁ Χριστός, ὁ ἀπόστολος λέγει. Τὸ διανοητικόν ἐστὶν ἐν Χριστῷ».

12. J. PÉPIN, *Idées grecques sur l'homme et sur Dieu*, Paris, 1971.

13. *Σχόλ. στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγ.*, B, II, 1-4, σ. 289 (B.E.Π.): «ὃν τρόπον γὰρ ὁ ἐπὶ πᾶσι θεὸς ὁ θεός καὶ οὐχ ἀπλῶς θεός, οὕτως ἡ πηγὴ τοῦ ἐν ἐκάστῳ τῶν λογικῶν λόγου ὁ λόγος, τοῦ ἐν ἐκάστῳ λόγου οὐκ ἂν κυρίως ὁμοίως τῷ πρώτῳ ὀνομασθέντος καὶ λεχθέντος ὁ λόγος».

14. *Ἐνθ' ἄγ.*, B, VIII, 19-22, σ. 295 (B.E.Π.): «οὗτος γὰρ ὁ ἐμψυχὸς λόγος ἐπίσταται τινὰ μόνος, διὰ τὸ ὑποδεέστερον ἐν τοῖς ἐξῆς γενητοῖς τῆς φύσεως αὐτοῦ οὐδενὸς χωροῦντος πάντα ἃ ἐκεῖνος καταλαμβάνει θεωρεῖν».

15. *Περὶ Ἀρχῶν*, II, 9, 2, σ. 354-356 (S.C.).

μιουργήματος τὴν πλήρη του ὁμοίωση μὲ τὸ δημιουργό του¹⁶. Θέλησε ὁ Θεὸς νὰ φτιάξει τὸν ἄνθρωπο πίνακα πάνω στὸν ὁποῖο νὰ παρουσιάζεται ζωγραφισμένος ὁ ἴδιος ὁ Λόγος Του, χωρὶς ταυτόχρονα νὰ τοῦ ἀποκλείσει τὴ δυνατότητα ἐπιζωγραφισμοῦ πάνω στὸν πίνακα τῆς ψυχῆς του τῆς εἰκόνας τοῦ χοῖκου¹⁷. Ἡ εἰκόνα ποὺ φέρουμε μέσα μας εἶναι τοῦ Λόγου ποὺ ἐνεργεῖ ἀκατάπαυστα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ψυχῆς μας¹⁸. Αὐτὴ ἡ εἰκόνα ποὺ μᾶς δόθηκε μὲ τὴ δημιουργία μας, ἐπιμένει ὁ Ὠριγένης, «εἶναι τέτοιας ποιότητος καὶ δύνამης πού, ναὶ μὲν ἡ ἀμέλεια μπορεῖ νὰ τὴν ἀμαυρώσει, ἡ κακία, ὅμως, ἀδυνατεῖ νὰ τὴν καταστρέψει»¹⁹. Ἡ πτώση, ἰσχυρίζεται δίκαια ὁ Cornélis²⁰, δὲν κατάργησε μήτε τὴ λογικὴ μήτε τὴ σωματικὴ φύση ποὺ ἔνωσε ὁ Θεὸς γιὰ τὴ συγκρότηση τῶν λογικῶν δημιουργημάτων. Ἡ πτώση, ἀπὸ σεβασμὸ στὶς πρωταρχικὲς οὐσίες συγκρότησης τοῦ ἀνθρώπου, περιορίσε τὶς συνέπειές της στὴ μεταλλαγὴ τῶν ποιότητων τους.

Χάρις στὴ μόνιμη παρουσία τοῦ Λόγου πάνω στὰ λογικά, αὐτὰ πετυχαίνουν, σκέφτεται ὁ Ὠριγένης, τὰ πάντα πλὴν τῆς ἁμαρτίας²¹. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἁμαρτία, ποὺ δὲν ἔχει τὴν αἰτία της στὸ λόγο, θὰ ἦταν ἀδύνατη χωρὶς αὐτόν²². Κι αὐτὸ διότι ὁ λόγος ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὡς μόνιμος καθοδηγὸς καὶ δάσκαλος, τὰ παραγγέλματα τοῦ ὁποῖου μπορεῖ πάντα κανεῖς, ὡς ἐλεύθερος ποὺ εἶναι, νὰ ὑπακούει ἢ νὰ παραβλέπει²³. Στὴν παρακοὴ τοῦ λόγου, ὁ Ὠριγένης βλέπει προδοσίαν τοῦ δασκάλου, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἐξόντωσή του. Ἡ παρανομία ἔγκειται στὴν κακὴ χρησιμοποίησιν τοῦ λόγου ἐκ μέρους τοῦ αὐτεξουσίου ἢ μᾶλλον στὴν ἄρνησή του, λόγο, ποὺ ὄχι μόνον ἀδυνατεῖ νὰ ὑποτάξει ὁ αὐτεξούσιος ἄνθρωπος, ἀλλὰ πού, ἐπιπλέον, ἐνδυναμωμένος, θὰ ἔλεγε κανεῖς, ἀπὸ τὴν

16. *Περὶ Ἀρχῶν*, II, 9, 6, 190-195, σ. 364 (S.C.): «Verum quoniam reationabiles ipsae creaturae... arbitrii liberi facultate donatae sunt, libertas unumquemque voluntatis suae vel ad profectum per imitationem dei provocavit vel ad defectum per negligentiam traxit».

17. *Ὁμιλ. Γέν.*, XIII, 4, 19-28, σ. 326-328 (S.C.).

18. *Ἐνθ' ἄν.*, σ. 326 (S.C.): «Intra te enim est 'Verbum Dei' et non extrinsecus venit, sicut et regnum Dei intra te est».

19. *Ἐνθ' ἄν.*, 31-33, σ. 328 (S.C.).

20. «Tout le processus de la chute des âmes et de leur remontée est conçu comme un changement de qualité». H. CORNÉLIS, *Les fondements cosmologiques de l'eschatologie d'Origène*, *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, 43, 1959, σσ. 77 καὶ 245-247.

21. *Σχόλ. στὸ Κατὰ Ἰωάνν. Εὐαγγ.*, B, XIII (7) 24-27, σ. 300 (B.E.Π.): «κτίσματα μὲν γὰρ πάντα διὰ τοῦ λόγου γεγονέναι οὐκ ἄτοπον (ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ λόγου τὰ ἀνδραγαθήματα καὶ πάντα τὰ κατορθώματα κατορθῶσθαι τοῖς μακαρίοις νοεῖν ἀναγκαῖον), οὐκέτι δὲ καὶ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ ἀποπτώματα».

22. *Ἐνθ' ἄν.*, B, XV (9) 35, σ. 303 (B.E.Π.): «...οὗ λόγου χωρὶς οὐδὲν ἁμαρτάνομεν».

23. *Ἐνθ' ἄν.*, B, XV (9) 18-21, σ. 303 (B.E.Π.): «.. διδάσκαλος τοῦ μανθάνοντος ἀχώριστός ἐστιν ὁ ἐνυπάρχων τῇ φύσει τῶν λογικῶν λόγος, αἰεὶ ὑποβάλλων τὰ πρακτέα, κἂν παρακούωμεν αὐτοῦ τῶν ἐντολῶν, ἐπιδιδόντες αὐτοῖς ταῖς ἡδοναῖς καὶ παραπεμπόμενοι τὰς ἀρίστας αὐτοῦ συμβουλίας».

δια την παρανομία, ἐπιστρέφει κριτής καὶ θεραπευτής της²⁴. Ἡ λογικὴ διάσταση τῆς παρανομίας, ὡς σχέση προδοσίας τῆς παρουσίας τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ-Λόγου πάνω στὰ λογικά, δὲν ἀναιρεῖ διόλου τὴν κακότητα ποὺ ἡ παρανομία συνεπάγεται. Ὁ Ὡριγένης μᾶς καλεῖ πάντως νὰ σκεφθοῦμε λέγοντας ὅτι ἡ κακία, ὡς ἀποτέλεσμα αὐτεξούσιας χρήσης τῆς καταστατικῆς λογικότητας τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ὄν, ὅπως εἶναι ἀντίθετα τὸ ἠθικὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ οὐδέν, δὲν εἶναι εἶναι ἀλλὰ γενόμενον²⁵.

Ὁ Λόγος, ἐγκαταστημένος μέσα στὰ λογικά, διατελεῖ σὲ αὐτὰ πλήρως ἐνεργεῖα ἢ μισοκρυμμένος²⁶. Ὅλοι μετέχουν στὸ Λόγο, σκέφτεται ὁ Ὡριγένης, ἀπλῶς οἱ περισσότεροι δὲν τὸ ξέρουν²⁷. Αὐτὸ ποὺ ποικίλλει μεταξὺ τῶν λογικῶν δὲν εἶναι ἡ μετοχὴ ἢ μὴ σὲ Αὐτόν, ἀλλὰ ἡ ἔνταση αὐτῆς τῆς μετοχῆς²⁸. Κρατώντας ὁ Ὡριγένης ἀδιαπραγμάτευτὴ τὴ μόνιμη καὶ διαρκὴ μετοχὴ τῶν λογικῶν, καὶ ἰδίως τοῦ ἀνθρώπου, στὸ Θεὸ-Λόγο καὶ θεμελιώνοντας τὴν αὐτεξουσιότητα στὴ μόνιμη παραμονὴ τοῦ Λόγου πάνω στὰ λογικά, τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ θεωρεῖ διαρκῶς ἐπανορθώσιμη τὴν ἀποτυχία τοῦ αὐτεξουσίου ἀλλὰ καὶ λογικοῦ ἀνθρώπου. Τὸ αὐτεξούσιο, ὡς λογικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ συγκατατίθεται στὸ Θεὸ ἢ νὰ τὸν ἀρνεῖται, δὲν παύει ποτὲ νὰ λειτουργεῖ, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος παραμένει σὲ μόνιμη ὄντολογικὴ σχέση μὲ τὸ Θεὸ-Λόγο ἀκόμα κι ὅταν διαπράττει τὴ μεγαλύτερη πτώση. Ὁ Ὡριγένης δὲν εἶδε στὸ αὐτεξούσιο τὸ *minimum* λογικότητας ἑνὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ μέσο ποὺ θὰ ἐπιτρέψει στὴν ἀρχικὰ δοσμένη σὲ αὐτόν λογικότητα νὰ τελειωθεῖ.

II. Ἀπ' ὅσα προηγήθηκαν γίνεται φανερό ὅτι ὁ Ὡριγένης ὑπῆρξε εἰσηγητῆς τῆς θεώρησης τῆς ψυχῆς ὡς καθρέφτης στὴ χριστιανικὴ γραμματεία. Σὲ ἀντίθεση, ὅμως, μὲ τὴ σύγχρονη ἀντίληψη περὶ καθρέφτου ὡς κενοῦ χώρου, ἡ κατοπτρικὴ ὠριγενικὴ ψυχὴ εἶναι μόνιμος φορέας ἑνὸς διαρκοῦς καθρεφτι-

24. Ἐνθ' ἀν., B, XV (9) 25-27, σ. 303 (B.E.Π.): «...οὕτως ἐνυβρίζοντες τὸν ἐν ἡμῖν λόγον καὶ οὐκ εἰς δέον αὐτῷ χρώμενοι, δι' αὐτοῦ παρανομοῦμεν εἰς κρίμα τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐνυπάρχοντος καὶ διὰ τοῦτο κρίνοντος τὸν μὴ πάντων αὐτὸν προτιμήσαντα».

25. Ἐνθ' ἀν., B, XIII (7) 22-24, σ. 301 (B.E.Π.): «...καὶ πᾶσα ἡ κακία 'Οὐδέν' ἐστίν, ἐπεὶ καὶ 'Οὐκ ὄν' τυγχάνει, καὶ 'οὐδέν' καλουμένη χωρὶς γεγένηται τοῦ λόγου, τοῖς 'πᾶσιν' οὐ συγκαταριθμουμένη».

26. Ἐνθ' ἀν., B, XXIV (19) 28-30, σ. 311 (B.E.Π.): «καὶ τάχα αὕτη ἡ ζωὴ παρ' οἷς μὲν δυνάμει καὶ οὐκ ἐνεργείᾳ φῶς ἐστὶ, τοῖς τὰ τῆς γνώσεως ἐξετάζειν μὴ φιλοτιμουμένοις, παρ' ἑτέροις δὲ καὶ ἐνεργείᾳ γινομένη φῶς».

27. Ἐνθ' ἀν., VI, 190, σ. 270 (S.C): «Οἱ τοίνυν ἔχοντες τὸν λόγον ἐν μέσῳ ἑαυτῶν, μὴ λαμβάνοντες δὲ περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ, μηδὲ ἀπὸ ποίας πηγῆς καὶ ἀρχῆς ἐλήλυθεν, μηδ' ὅπως ποτὲ συνέστη ἐν αὐτοῖς, οὗτοι μέσον αὐτὸν ἔχοντες οὐκ ἴσασιν. Ὁ δὲ Ἰωάννης αὐτὸν οἶδεν».

28. J. DUPUIS, *L'Esprit de l'homme, Étude sur l'anthropologie religieuse d'Origène*, Desclée de Brouwer (éd.), 1967, σσ. 154-155.

σμοῦ. Στὸ βιβλικὸ κατ' εἰκόνα ὁ Ὡριγένης βλέπει μιὰ μόνιμη παρουσία τοῦ Λόγου πάνω στὸν καθρέφτη τῆς ψυχῆς τοῦ λογικοῦ ὄντος, παρουσία ποὺ τὸ συνιστᾷ καταστατικά. Δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ μιὰ ἐπιφάνεια, ἀλλὰ οὐσιαστικά γιὰ μιὰ πρώτη ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ μέσα στὰ δημιουργήματά Του, ἐνσάρκωση στὴν ὁποία χρωστᾷ ὁ ἴδιος τὴν ἐπίνοια τῆς λογικότητάς Του καὶ στὴν ὁποία χρωστοῦν τὰ δημιουργήματα τὴν οὐσία τῆς δικιᾶς τους. Τὸ σῶμα ποὺ ἔλαβε ὁ Λόγος γιὰ νὰ πρωτο-ενσαρκωθεῖ, μοιάζει νὰ σκέφτεται ὁ Ὡριγένης, ἦταν ὁ νοῦς, «σῶμα» λογικό, τῶν λογικῶν ὄντων. Πέφτοντας τὸ λογικὸ ὄν, ἔχασε τὴν ἐνάργεια τοῦ καθρεφτισμοῦ τοῦ Θεοῦ-Λόγου μέσα του, διατήρησε, ὅμως, μισοκρυμμένη στὰ βάθη τοῦ ψυχικοῦ καθρέφτη του τὴν εἰκόνα τοῦ Λόγου, ὅπως καὶ τὴν ἐλευθερία νὰ μπορεῖ νὰ προκαλέσει —ἢ μᾶλλον νὰ συμπροκαλέσει μαζί μὲ τὸν ἴδιο τὸ Λόγο— τὴν ἐμφάνιση τῆς θείας εἰκόνας ποὺ κινεῖται μέσα του μὲ σκοπὸ τὴν ὀριστική της ἀνάδυση.

Ὦντας δεδομένη γιὰ τὸν Ὡριγένη ἡ μόνιμη παραμονὴ τοῦ Θεοῦ-Λόγου πάνω στὰ λογικά, βλέπει στὸ κακὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθερίας τῶν λογικῶν ὄντων νὰ παραβλέπουν τὸ θεϊκὸ καθρεφτισμὸ πάνω τους, ἐνῶ στὸ ἀγαθὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθερίας τους νὰ συμμαχοῦν μαζί του. Τὸ αὐτεξούσιο τῶν λογικῶν λειτουργεῖ, ἔτσι, ὡς μηχανισμὸς παραγωγῆς τῆς ἀρετῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κακίας, ἡ βαθιά, ὅμως, πεποίθηση τοῦ Ὡριγένη μοιάζει νὰ εἶναι πῶς τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ αὐτεξουσίου τῶν λογικῶν ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὴ συμμαχία τους ἢ μὴ μὲ τὴ μόνιμη παρουσία τοῦ Θεοῦ-Λόγου πάνω τους. Ἡ κακία, μοιάζει νὰ σκέφτεται ὁ Ὡριγένης, εἶναι ἀδύνατη ὅταν ὁ ἄνθρωπος συμμαχεῖ μὲ τὸ λόγο ποὺ τὸν συνιστᾷ. Βέβαια, αὐτὴ ἡ θεώρηση περιορίζει τὸ «χαοτικὸ» χαρακτήρα τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας, ἀφοῦ, ἐδῶ, βασικὴ αἰτία τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερὴ ἀνθρώπινη θέληση, ἀλλὰ ἡ ἀπουσία ἐνεργοῦ συμμαχίας τῆς μὲ τὸ θεϊκὸ καθρεφτισμὸ (= εἰκόνα) πάνω στὴν ψυχικὴ συσκευὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἀντίθετα βασικὴ αἰτία τῆς ἀρετῆς δὲν εἶναι ἀπὸ μόνη τῆς ἡ ἐλευθερία τοῦ λογικοῦ, ἀλλὰ ἡ συμμαχία τῆς μὲ τὸ λόγο ποὺ τὸ συνιστᾷ. Ἡ θεώρηση αὐτὴ μπορεῖ βέβαια νὰ περιορίζει τὸ «χαοτικὸ» χαρακτήρα τῆς ἐλευθερίας τῶν λογικῶν δημιουργημάτων, κάνει πάντως, λογικὰ ἐξηγήσιμη, ὅπως θὰ δοῦμε, τόσο τὴν κακία ὅσο καὶ τὴν ἐπιστροφή.

Στὴν κακία, σκέφτεται ὁ Ὡριγένης, δὲν ἔχουμε πλήρη ἐξαφάνιση τῆς θεϊκῆς παρουσίας ἀπὸ πάνω μας, ἀλλὰ μόνο προδοσία τῆς. Ἡ κακία εἶναι δυνατὴ γιατί ὁ ἄνθρωπος δὲν παύει ποτὲ νὰ εἶναι λογικός. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ὁ κακὸς δὲν ξεκόβει ὄντολογικὰ ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ νὰ διατελεῖ σὲ τόση μόνο ὄντολογικὴ σχέση μαζί Του ὥστε νὰ καταδικάζεται ἀπὸ Αὐτόν. Ἔτσι τὴν ἴδια στιγμή ποὺ ἡ κακία μᾶς «ἀπομακρύνει» ἀπὸ τὸ Θεό, κινητοποιεῖ ὅλους τοὺς μηχανισμοὺς γιὰ τὴν ἐπανάκαμψή μας. Χωρὶς τὴ μόνιμη θεϊκὴ παρουσία πάνω μας, τὸ κακὸ, ὡς σχέση προδοσίας τῆς καταστατικῆς λογικότητος τοῦ ἀνθρώ-

που, θὰ ἦταν ἀδύνατο, ἀλλὰ καὶ χωρὶς διαρκῆ τὴ θεϊκὴ παρουσία πάνω μας θὰ ἦταν ἀδύνατη ἡ ἀνάληψη ἀπὸ αὐτό. Ὁ Ὡριγένης μᾶς καλεῖ νὰ σκεφθοῦμε τὴν ψυχὴ τοῦ πεσμένου ἀνθρώπου ὡς καθρέφτη διπλῆς ἐπιφάνειας ἐπιμένοντας ὅτι μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ δοῦμε ἐκείνη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ καθρέφτη ποὺ διασώζει, ἀόρατη σὲ μᾶς, τὴ θεϊκὴ παρουσία πάνω της. Ἐντούτοις σὲ αὐτὴ τὴν ἀόρατη γιὰ μᾶς θεϊκὴ παρουσία στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ καθρέφτη τῆς ψυχῆς μας, εἶδε ὁ Ὡριγένης τὸ ὄντολογικὸ θεμέλιο τῆς λειτουργίας τοῦ αὐτεξουσίου γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῶν ἀνθρώπων.

Κάνοντας τὸν ἄνθρωπο ἐλεύθερο, μοιάζει νὰ σκέφτεται ὁ Ὡριγένης, ὁ Θεὸς θέλησε τὸ ἔργο τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου νὰ μὴν τελειώσει μὲ τὴν πλάση του. Κάνοντάς τον ἐλεύθερο, ὁ Θεὸς διεκδικεῖ γιὰ λογαριασμό Του ὅχι ἀπλῶς ρόλο δημιουργοῦ ἀλλὰ προνοιακοῦ δημιουργοῦ. Στὴν προοπτικὴ αὐτῇ, ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, τέτοια ὅπως παρουσιάζεται στὰ πρῶτα κεφάλαια τῆς *Γένεσης*, πρέπει νὰ νοηθεῖ ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχικὲς φάσεις τοῦ προνοιακοῦ θεϊκοῦ σχεδίου γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Τὸ ἔργο τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου θὰ τελειώσει μὲ τὴν ὀριστικὴν τελείωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου δὲν προηγήθηκε τοῦ χρόνου ὥστε νὰ ἔχει κιόλας τελειώσει πρὶν ἀκόμη ὁ χρόνος συσταθεῖ, ἀντίθετα προϋποθέτει τὸ χρόνο καὶ ἴσως τελειώσει μαζί του. Ἡ σύσταση ἐλεύθερων ὄντων ἀποδεικνύει ἔτσι πῶς ἡ δημιουργικὴ βούληση τοῦ Θεοῦ εἶναι βούληση προνοιακὴ, θεϊκὴ μέριμνα ποὺ διαρκεῖ μὲ σκοπὸ τὴν τελείωση τῶν λογικῶν δημιουργημάτων Του.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο ἐλεύθερο ἔπρεπε ὁ Θεός, σκέφτεται ὁ Ὡριγένης, νὰ τὸν φτιάξει λογικὸ, ζωνταντὸ φορέα τῆς εἰκόνας τοῦ Λόγου Του, ἔπρεπε, δηλαδή, νὰ ἐνσαρκωθεῖ μέσα του. Ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ εἶναι ἐλεύθερος δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ φτιαχθεῖ αὐτόνομος. Ἡ μόνιμη παρουσία τοῦ Λόγου πάνω του τὸν συνιστᾷ ἀλλὰ δὲν τοῦ ἀνήκει. Δὲν τοῦ ἀνήκει σημαίνει ὅχι ὅτι τοῦ εἶναι ξένη, ἀλλὰ ὅτι ἀντὶ νὰ ἀσφυκτιᾷ στὸν ψυχικὸ καθρέφτη μας, μᾶς προσφέρει ὡς ζωτικὸ χῶρο τὸ ἄπειρο. Τὸ *minimum* τῶν διαστάσεων τοῦ ψυχικοῦ καθρέφτη ὀρίζεται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία του, τὸ *maximum* τῶν διαστάσεών του, ὅμως, συμπίπτει μὲ τὸ ἄπειρο τοῦ Λόγου ποὺ τὸν διεκδικεῖ. Τὸ ὠριγενικὸ αὐτεξούσιο εἶναι δίοδος πρὸς τὴν καθολικότητα ποὺ δυνάμει φέρνουμε μέσα μας καὶ ὄντολογικὰ ἐρεῖδεται σὲ αὐτήν.

III. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ σύγχρονη ἀντίληψη περὶ ἐλευθερίας ποὺ προϋποθέτει ὡς ἔννοια τὴν αὐτονομία, ἡ ὠριγενικὴ ἀντίληψη περὶ αὐτεξουσίου προϋποθέτει τὴν ἑτερονομία. Ὁ ἄνθρωπος, στὸν ὁποῖο ἐδῶ κυρίως ἀναφερθήκαμε, εἶναι, γιὰ τὸν Ὡριγένη, ἐλεύθερος ὡς μόνιμος φορέας τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ-Λόγου πάνω στὸν καθρέφτη τῆς ψυχῆς του. Ἑτερονομία δὲ σημαίνει, βέβαια, ἐδῶ, καθορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάτι ποὺ τοῦ εἶναι ὄντολογικὰ ξένο, ἀντί-

Γ. Α. ΛΕΚΚΑΣ

θετα σημαίνει αναφορά σὲ ὅ,τι πλάστηκε γιὰ νὰ γίνει. Ἔτσι ἡ ἐλευθερία τοῦ θέλει τὸν ἄνθρωπο σὲ ἓνα διαρκὲς γίγνεσθαι ποὺ ἐνῶ εἶναι βέβαιο πὼς ἔχει ἀρχὴ εἶναι ἀβέβαιο ἂν θὰ ἔχει καὶ τέλος. Ἄν, ὅμως, τὸ τέλος τοῦ γίγνεσθαι τοῦ εἶναι ἀμφίβολο, ἡ πεποίθηση τοῦ Ὁριγένη εἶναι ὅτι ἡ τελείωση τοῦ εἶναι πάντοτε δυνατή.

Γεώργιος Α. ΛΕΚΚΑΣ
(Ἀθῆναι)

LOGOS ET LIBRE ARBITRE CHEZ ORIGÈNE

R é s u m é

L'âme est libre, d'après Origène, parce qu'elle a été créée en tant qu'habitation permanente de l'*image* de Dieu-Logos. La présence de Dieu-Logos dans celle-ci, nécessaire pour sa constitution, exclut son autonomie ontologique vis-à-vis de Dieu, mais elle lui permet toujours, même dans l'état du monde dont a suivi la chute, l'exercice de sa liberté. L'âme est libre soit de progresser de telle façon que l'*image* primitive de Dieu-Logos donne lieu à l'apparition plénière de Dieu-Logos lui-même dans l'appareil psychique soit de s'abandonner à une négligence spirituelle, cause de l'obscurcissement de l'*image* de Dieu-Logos installée dans celle-ci. Origène a cependant confiance dans la liberté de l'homme, il reconnaît que la perfection de l'homme passe par sa liberté, attitude qui s'explique par sa profonde conviction que le fondement de la liberté de l'homme est sa participation permanente à son créateur.

Georgios A. LEKKAS

